

การพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ตามหลักทศ 6 โดยกระบวนการส่งธรรมะสู่ชุมชน ของวัดทองนพคุณ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี

Virtue and Morality Development according to Six-direction Dhamma through Process of Dhamma Delivery into Community of Wat Thong Noppakun in Meung District in Phetchaburi Province

วัชรพงษ์ นาคะสิทธิ์ สมนึก ชูปานกลีบ และ สุมาลี พงศ์ติยะไพบูลย์
Watcharapong Nakasit, Somnuk Chupanklip and Sumalee Pongtiyapailboon

สาขาวิชายุทธศาสตร์การพัฒนา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี 76000
Development Strategy, Faculty of Humanity Social and Science, Phetchaburi Rajabhat University, Phetchaburi 76000

*To whom correspondence should be addressed. e-mail: Wutcharapong900@gmail.com.

Received: 12 July 2021, Revised: 18 October 2021, Accepted: 13 April 2022

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษากระบวนการส่งธรรมะสู่ชุมชนของวัดทองนพคุณ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี 2) ประเมินผลของกระบวนการส่งธรรมะสู่ชุมชนที่มีต่อพฤติกรรมของบุคคลที่พึงปฏิบัติต่อกันในแต่ละทิศในชุมชนของวัดทองนพคุณ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ประชาชนที่เข้าร่วมกิจกรรมกระบวนการส่งธรรมะสู่ชุมชนของวัดทองนพคุณ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี จำนวน 30 ครัวเรือนๆ ละ 3 คน รวมทั้งสิ้น 90 คน และประชาชนที่เข้าร่วมสนทนากลุ่ม จำนวน 10 ครัวเรือนๆ ละ 3 คน รวมทั้งสิ้น 30 คน โดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามและการจัดสนทนากลุ่ม สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ร้อยละ และการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า 1) กระบวนการส่งธรรมะสู่ชุมชนของวัดทองนพคุณ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี เป็นกระบวนการสร้างครอบครัวและชุมชนคุณธรรม จริยธรรม ประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญ 3 ขั้นตอน คือ ขั้นที่ 1 การให้ความรู้เรื่องหลักทศ 6 แก่ชุมชน โดยการเทศน์ตามกระบวนการส่งธรรมะสู่ชุมชนแต่ละหมู่บ้านก่อนการเข้าพรรษา ขั้นที่ 2 การบ่มเพาะพฤติกรรมตามหลักทศ 6 โดยผ่านกระบวนการสะท้อนคิดและการให้คำปรึกษาเป็นกลุ่ม ตามแบบการให้คำปรึกษาเชิงพุทธ ซึ่งมีการติดตามการปฏิบัติตามหลักทศ 6 ทุกวันธรรมสวดนะ ตลอดพรรษา ขั้นที่ 3 ประเมินพฤติกรรมของบุคคลที่พึงปฏิบัติต่อกันในแต่ละทิศ โดยสอบถามพฤติกรรมของบุคคลที่พึงปฏิบัติต่อกันตามหลักธรรมทศ 6 และสัมภาษณ์พฤติกรรมตามบทบาทหลักทศ 6 2) ผลของกระบวนการส่งธรรมะสู่ชุมชนที่มีต่อพฤติกรรมของบุคคลที่พึงปฏิบัติต่อกันในแต่ละทิศ ในชุมชนของวัดทองนพคุณ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี พบว่า การปฏิบัติตามหลักทศ 6 ในแต่ละบทบาทของแต่ละทิศ พบว่า ทิศทั้ง 6 ซึ่งประกอบด้วย บิดามารดา ครูอาจารย์ สามเณรภรรยา มิตรสหาย พระสงฆ์ และนายจ้าง ลูกจ้างมีพฤติกรรมในการเอื้อเพื่อเกื้อกูลกันและกัน ข้อค้นพบจากการวิจัยแสดงให้เห็นว่า กระบวนการส่งธรรมะสู่ชุมชนของวัดทองนพคุณ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี ส่งผลต่อพฤติกรรมการปฏิบัติตามหลักธรรมทศ 6 ในแต่ละบทบาทของแต่ละทิศมีการเอื้อเพื่อเกื้อกูลต่อกัน และมีคุณธรรมจริยธรรม ซึ่งทำให้คนในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขและเป็นระเบียบ

คำสำคัญ : การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมตามหลักทศ 6 กระบวนการส่งธรรมะสู่ชุมชน

Abstract

This research aimed to: 1) study the process of Dhamma delivery to the community of Wat Thong Noppakun, Muang District, Phetchaburi Province, and 2) evaluate the effect of process of Dhamma delivery to the community on people's behavior in treating each other according to six-direction Dhamma in the community of Wat Thong Naphakhun, Muang District, Phetchaburi Province. The sample group used in the research were people participating in the process of Dhamma delivery to the community of Wat Thong Naphakhun, Muang District, Phetchaburi Province, consisting of 90 people from 30 households, 3 persons each, and 30 people, 3 persons from each of 10 households, participating in focus group discussion, selected by using purposive sampling method. The research tools were a questionnaire and focus group discussion. The data were analyzed by using mean, standard deviation, percentage, and content analysis. The results revealed that: 1) The process of Dhamma delivery to the community of Wat Thong Noppakun, Muang District, Phetchaburi Province,

was the process of moral family creation consisting of 3 important steps: Step 1: Providing knowledge of the 6-direction Dhamma to the community by preaching according to the process of Dhamma delivery to each village before the Lent festival, Step 2: Nurturing behaviors according to the 6-direction Dhamma through reflection processes and group counseling, according to the Buddhist counseling model, with follow up process on the practice of the 6-direction Dhamma every Buddhist holy day through the Lent festival, Step 3: Evaluating the people's behavior on treating each other according to 6-direction Dhamma by inquiring about the behaviors and interviewing behaviors according to the role of the 6-direction Dhamma. 2) The evaluation of the effect of process of Dhamma delivery to the community on people's behavior in treating each other according to six-direction Dhamma of Wat Thong Naphakhun, Muang District, Phetchaburi Province, revealed that persons in the six-direction Dhamma, consisting of 1) parents, 2) teachers, 3) spouses, 4) friends, 5) monks, and 6) employers and employees, had the generous and supportive behavior. The research finding showed that the process of Dhamma delivery to the community of Wat Thong Noppakhun, Muang District, Phetchaburi Province resulted in the behavior of persons in the 6-direction Dhamma in that each role of each group consisted of support and generosity for each other with virtue and morality, which helped people in the community living together in happiness and order.

Keywords : Virtue and Morality Development according to Six-Direction Dhamma, the Process of Dhamma Delivery to Community

บทนำ

ครอบครัวคุณธรรม หมายถึง กลุ่มบุคคลที่มีความผูกพันและใช้ชีวิตร่วมกัน ให้การเลี้ยงดู ให้การศึกษา อบรม บ่มเพาะให้ประพฤติกรรมที่ปฏิบัติในสิ่งที่ตั้งงามจนเป็นนิสัย ช่วยเหลือเกื้อกูลเป็นแบบอย่างที่ดีต่อกัน ตลอดจนให้ความรอบรู้ในการประกอบอาชีพที่ถูกต้อง เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม ครอบครัวเป็นสถาบันหลักที่สำคัญยิ่งในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ดังคำกล่าวที่ว่า “พ่อแม่เป็นผู้แสดงโลกแก่ลูก” [1] “พ่อแม่เป็นครูคนแรกของลูก” ครอบครัวเป็นโรงเรียนขนาดเล็กที่สุดของชาติ แสดงให้เห็นว่าพ่อแม่และครอบครัวเป็นสิ่งสำคัญที่สุดต่อชีวิตและจิตใจของลูก โดยทำหน้าที่เป็นทั้ง “ต้นแบบด้านคุณธรรม” และเป็น “ครูคนแรก” ของลูกในบ้าน ซึ่งเปรียบเสมือนโรงเรียนหลังแรกที่อบรมบ่มเพาะคุณธรรมจริยธรรมให้แก่ลูก

ธรรมะเป็นหลักธรรมที่ใช้ในการพัฒนาชุมชน สังคม เพื่อให้บรรลุเป้าหมายและวัตถุประสงค์ตามนโยบายที่ได้วางไว้โดยการกำหนดเป้าหมายของสังคมว่าจะเน้นอะไร เช่น กินดี อยู่ดี มีสุข ซึ่งสามารถทำและพัฒนาได้ด้วยการใช้ความเพียรในการสร้างชุมชน สังคมและประเทศให้เข้มแข็ง การแสวงหาปัญญา รวมไปถึงการแสดงถึงเหตุปัจจัยในการสร้างความสุข ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำเนินชีวิตให้ก้าวไปข้างหน้าอย่างมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืนและสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นภายในสังคม ชุมชนใช้ธรรมะเพื่อพัฒนาสังคมหรือช่วยสงเคราะห์คนในชุมชนให้มีการเข้าใจซึ่งกันและกัน เกื้อกูลกัน เพราะถ้าหากไม่มีการเกื้อกูลซึ่งกันและกันย่อมเกิดความวุ่นวายไม่มีที่สิ้นสุด เพราะคนมีความลำบากในการแสวงหาปัจจัยพื้นฐานของชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นแบบอย่างแก่เยาวชนรุ่นหลังที่จะยึดถือเอาเป็นแนวปฏิบัติ เพื่อนำพาไปสู่เป้าหมายในการพัฒนาสังคมสืบต่อไป การแสวงหารูปแบบและวิธีที่จะนำบุคคลเข้าถึงความสงบสุข ทั้งทางด้านจิตใจและร่างกายที่เหมาะสมเป็นสิ่งจำเป็นเร่งด่วนที่จะต้องทำกันให้เป็นรูปธรรมมากขึ้น การเผยแผ่ธรรมะในสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีเสด็จไปแสดงธรรมแก่พุทธศาสนิกชนทุกระดับชั้นด้วยพระองค์เอง โดยทรงใช้พุทธวิธีการสอนในรูปแบบต่างๆ จนทำให้พระพุทธศาสนาแพร่หลายไปทั่วประเทศอินเดีย ซึ่งจะเห็นได้จากการประกาศพระศาสนาของพระพุทธองค์ที่ได้ส่งสาวกของพระองค์ไปประกาศศาสนาด้วยการตรัสแก่พุทธสาวกทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลายเราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ทั้งที่เป็นของมนุษย์ พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ ภิกษุทั้งหลายพวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์จงแสดงธรรม มีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลางและมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายที่มีธุลีในตาน้อยมีอยู่ย่อมเสื่อม เพราะไม่ได้ฟังธรรมจักมีผู้รู้ธรรม ภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคม เพื่อแสดงธรรม” [2] การเผยแผ่ธรรมะในสมัยหลังพระพุทธกาลได้เจริญรุ่งเรืองที่สุด ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ผู้ทรงเป็นกษัตริย์ ที่ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการปกครองประชาชนและได้ทรงส่งสมณะทูต 9 สาย ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังประเทศต่างๆ เรียกว่า เป็นการเผยแผ่ธรรมเชิงรุก ในสมัยปัจจุบันได้มีพัฒนาการรูปแบบการเผยแผ่ธรรมะในรูปแบบต่างๆ ทั้งในส่วนของการสงฆ์และคฤหัสถ์ ในส่วนของพระสงฆ์ได้แก่การศึกษาสงเคราะห์และการสาธารณสงเคราะห์ ส่วนของคฤหัสถ์ก็มีการจัดกิจกรรมการเผยแผ่ธรรมะในรูปแบบจัดกิจกรรมต่างๆ ทางพระพุทธศาสนา โดยได้นำหลักธรรมสำคัญและการคิด

เป็นระบบมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตหลักธรรมทศ 6 ให้เหมาะสมกับลักษณะสังคมในปัจจุบัน ดังนั้นการแสวงหารูปแบบและวิธีการนำบุคคลเข้าสู่ธรรมะจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง [3]

ดังนั้นผู้วิจัยจึงเห็นว่าการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ตามหลักทศ 6 โดยการใช้ธรรมะเป็นหลักในการพัฒนา ซึ่งหากต้องการให้บรรลุเป้าหมายและวัตถุประสงค์จะต้องอาศัยบุคคลในครอบครัว เป็นส่วนสำคัญในการเป็นบุคคลต้นแบบด้านคุณธรรม เพื่อปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมและเป็นการถ่ายทอดความรู้ไปสู่บุคคลอื่นๆ ในครอบครัวต่อไป โดยใช้กระบวนการบ่มเพาะวิธีคิดควบคู่ไปกับการปฏิบัติ เพื่อให้เด็กเห็นคุณค่าและความสำคัญของความมีระเบียบวินัยและความรับผิดชอบ ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาหลักธรรมทศ 6 ที่ใช้ในการพัฒนาด้านการดำเนินชีวิตขั้นพื้นฐาน โดยการส่งธรรมะสู่ชุมชนทั้งในวัดและนอกวัดให้มีหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิต

วิธีดำเนินการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ประชาชนที่เข้าร่วมกิจกรรมส่งธรรมะสู่ชุมชนของวัดทองนพคุณ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี จำนวน 30 ครัวเรือนๆ ละ 3 คน รวมทั้งสิ้น 90 คน เพื่อศึกษาพฤติกรรมของบุคคลที่พึงปฏิบัติต่อกันตามหลักทศ 6 และเลือกแบบเจาะจง จำนวน 10 ครัวเรือนๆ ละ 3 คน รวมทั้งสิ้น 30 คน เพื่อเข้าร่วมการจัดสนทนากลุ่ม (Focus group) โดยกลุ่มตัวอย่างประกอบด้วยบิดา มารดา และบุตรที่นับถือศาสนาพุทธ

แบบแผนการวิจัย

การพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ตามหลักธรรมทศ 6 โดยกระบวนการส่งธรรมะสู่ชุมชนของวัดทองนพคุณ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี มีขั้นตอนการวิจัยและพัฒนา แบ่งเป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 การให้ความรู้เรื่องหลักทศ 6 แก่ชุมชน โดยการเทศน์ตามกระบวนการส่งธรรมะสู่ชุมชน แต่ละหมู่บ้านก่อนการเข้าพรรษา และสอบถามพฤติกรรมของบุคคลที่พึงปฏิบัติต่อกันตามหลักธรรมทศ 6

ขั้นที่ 2 การบ่มเพาะพฤติกรรมตามหลักทศ 6 โดยผ่านกระบวนการสะท้อนคิดและการให้คำปรึกษาเป็นกลุ่ม ตามแบบการให้คำปรึกษาเชิงพุทธ ซึ่งมีการติดตามการปฏิบัติตามหลักทศ 6 ทุกวันธรรมสวนะ ตลอดพรรษา

ขั้นที่ 3 ประเมินพฤติกรรมของบุคคลที่พึงปฏิบัติต่อกันในแต่ละทิศ โดยสัมภาษณ์พฤติกรรมตามบทบาทหลักธรรมทศ 6

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย 2 ชนิด ได้แก่ แบบสอบถาม และการจัดประชุมกลุ่ม (Focus group) มีรายละเอียดดังนี้

1. แบบสอบถามพฤติกรรมของบุคคลที่พึงปฏิบัติต่อกันตามหลักทศ 6 ลักษณะแบบสอบถาม เป็นแบบปลายปิด แบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) 5 ระดับ เกณฑ์ในการให้คะแนนในส่วนนี้จะจะเป็นลักษณะการกำหนดระดับแบบมาตราส่วนให้เป็นค่าน้ำหนักตัวเลขตามวิธีของลิเคิร์ต (Likert scale) คือ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย และน้อยที่สุด

2. การจัดประชุมกลุ่ม (Focus group) เพื่อประเมินพฤติกรรมตามบทบาทหลักทศ 6

การสร้างและการหาคุณภาพของเครื่องมือ

การสร้างและการหาคุณภาพของเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ แบ่งตามชนิดของเครื่องมือโดยรายละเอียดดังนี้

1. แบบสอบถามพฤติกรรมของบุคคลที่พึงปฏิบัติต่อกันตามหลักทศ 6 มีขั้นตอนในการสร้าง คือ ศึกษาค้นคว้า แนวคิด ทฤษฎี เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวกับพฤติกรรมของบุคคลที่พึงปฏิบัติต่อกันตามหลักทศ 6 แล้วนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษามาสังเคราะห์ เครื่องมือสำหรับการวิจัย สร้างแบบสอบถามให้ครอบคลุมเนื้อหาสาระและขอบเขตการวิจัย นำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นเสนออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ เพื่อขอคำแนะนำตรวจสอบความถูกต้อง ปรับปรุงแก้ไขให้ตรงกับขอบข่ายและเนื้อหาที่กำหนด นำแบบสอบถามเสนอผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน เพื่อตรวจสอบความตรงตามเนื้อหา (Content validity) ความตรงตามโครงสร้าง (Construct validity) และการใช้ภาษา (Wording) โดยรวบรวมข้อเสนอนแนะของผู้เชี่ยวชาญ เพื่อปรับปรุงแบบสอบถามให้มีความตรงเชิงเนื้อหา (Content validity) และค่านวนค่า IOC (Index of item objective congruence) คัดเลือกข้อคำถามที่มีค่า IOC ตั้งแต่ 0.6 ขึ้นไป และพิมพ์แบบสอบถามสำหรับนำไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

2. การจัดประชุมกลุ่ม (Focus group) มีขั้นตอนในการสร้างโดยการกำหนดประเด็นในการประชุมกลุ่ม (Focus group) นำร่างประเด็นที่สร้างขึ้นเพื่อใช้ในการประชุมกลุ่มให้อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ตรวจสอบ เพื่อปรับปรุงแก้ไขและดำเนินการจัดประชุมกลุ่ม (Focus group) เพื่อสัมภาษณ์พฤติกรรมตามบทบาทหลักทศ 6

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลตั้งแต่เดือนธันวาคม พ.ศ.2560 ถึง เดือนมีนาคม พ.ศ.2561 ซึ่งในขณะนั้นผู้วิจัยได้บวชเป็นพระภิกษุสงฆ์อยู่ที่วัดทองนพคุณ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี โดยการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสอบถามพฤติกรรมของบุคคลที่พึงปฏิบัติต่อกันตามหลักทศ 6 มีขั้นตอนในการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1.1 ส่งหนังสือจากวัดทองนพคุณ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี ถึงผู้ใหญ่บ้านทั้ง 8 หมู่บ้าน ในพื้นที่ตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี เพื่อขออนุญาตใช้พื้นที่ในการทำกิจกรรมส่งเสริมธรรมะสู่ชุมชนของวัดทองนพคุณ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี

1.2 ประชาสัมพันธ์การจัดกิจกรรมส่งเสริมธรรมะสู่ชุมชนของวัดทองนพคุณ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี ผ่านหอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน

1.3 ดำเนินการจัดกิจกรรมส่งเสริมธรรมะสู่ชุมชนของวัดทองนพคุณ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี หมู่บ้านละ 1 ครั้ง จำนวน 8 หมู่บ้าน และเลือกกลุ่มตัวอย่างจำนวน 30 ครั้งเรื่อยๆ ละ 3 คน รวมทั้งสิ้น 90 คน ให้ความรู้เรื่องหลักทศ 6 แก่ชุมชน โดยการเทศน์ตามรูปแบบส่งเสริมธรรมะสู่ชุมชนแต่ละหมู่บ้านก่อนการเข้าพรรษา

1.4 ผู้วิจัยดำเนินการแจกแบบสอบถามด้วยตนเอง เพื่อขอความร่วมมือในการตอบแบบสอบถาม ในการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง เมื่อดำเนินการแล้วเก็บรวบรวมแบบสอบถามส่งผู้วิจัย

1.5 ผู้วิจัยนำแบบสอบถามที่ได้มาทำการตรวจสอบข้อมูลและนำไปวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

2. การจัดประชุมกลุ่ม (Focus group) มีขั้นตอนในการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

2.1 การเตรียมจัดประชุมกลุ่ม โดยผู้วิจัยกำหนดประเด็นในการจัดประชุมกลุ่ม คำถามที่จะใช้ในการจัดประชุมกลุ่ม จัดระบบหมวดหมู่ ลำดับคำถามและผู้ร่วมสนทนากลุ่ม คัดเลือกแบบเจาะจงจากผู้ที่เกี่ยวข้องกิจกรรมส่งเสริมธรรมะสู่ชุมชนของวัดทองนพคุณ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี จำนวน 10 ครั้งเรื่อยๆ ละ 3 คน รวมทั้งสิ้น 30 คน โดยกลุ่มตัวอย่างประกอบด้วยบิดา มารดา และบุตรที่นับถือศาสนาพุทธ และติดต่อประสานงานกลุ่มตัวอย่างเพื่อนัดหมายวัน เวลา ในการดำเนินการจัดประชุมกลุ่ม รวมไปถึงการเตรียมความพร้อมของทีมงานผู้วิจัย

2.2 ดำเนินการจัดประชุมกลุ่ม ผู้วิจัยดำเนินการจัดประชุมกลุ่มกับกลุ่มตัวอย่างที่ เข้าร่วมกระบวนการส่งเสริมธรรมะสู่ชุมชนของวัดทองนพคุณ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี เพื่อบ่มเพาะพฤติกรรมตามหลักทศ 6 โดยผ่านกระบวนการสะท้อนคิดและการให้คำปรึกษาเป็นกลุ่ม ตามแบบการให้คำปรึกษาเชิงพุทธ ซึ่งมีการติดตามการปฏิบัติตามหลักทศ 6 ทุกวันธรรมสวนะ ตลอดพรรษา จำนวน 12 ครั้ง

2.3 สัมภาษณ์พฤติกรรมตามบทบาทหลักธรรมทศ 6

2.4 ผู้วิจัยจัดเตรียมข้อมูลเพื่อนำไปวิเคราะห์ผลต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

1. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ ผู้วิจัยใช้สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive statistics) ได้แก่ ค่าเฉลี่ย(Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard deviation)

2. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยนำข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่ม (Focus group) มาประเมินพฤติกรรมตามบทบาทหลักทศ 6 และนำเสนอข้อมูลจากการจัดสนทนากลุ่ม จากการนำข้อมูลมาจัดหมวดหมู่ จัดลำดับ วิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) และสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย

ผลการวิจัย

ตอนที่ 1 พฤติกรรมของบุคคลที่พึ่งปฏิบัติต่อกันตามหลักทศ 6

1. พฤติกรรมของบุคคลที่พึ่งปฏิบัติต่อกันตามหลักทศที่ 1 ปุริตถิมทศ ทิศเบื้องหน้าของบิดามารดา

ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของพฤติกรรมที่พึ่งปฏิบัติต่อกันตามหลักทศที่ 1 ปุริตถิมทศ ทิศเบื้องหน้าของบิดามารดา ในบทบาทของบิดามารดาพึ่งปฏิบัติต่อบุตรธิดา

ข้อความ	จำนวน (n)	\bar{X}	S.D.	ระดับการปฏิบัติ	ลำดับที่
1. ห้ามปรามจากความชั่ว	60	3.46	0.75	มาก	1
2. ให้ตั้งอยู่ในความดี	60	3.03	0.69	ปานกลาง	3
3. ให้ศึกษาศิลปวิทยา	60	2.78	0.76	ปานกลาง	4
4. หาคู่ครองที่สมควรให้	60	1.66	0.56	น้อยที่สุด	5
5. มอบทรัพย์สมบัติให้ในโอกาสอันสมควร	60	3.10	0.72	ปานกลาง	2
รวมเฉลี่ย		2.80	0.70	ปานกลาง	

จากตารางที่ 1 พบว่าพฤติกรรมที่พึ่งปฏิบัติต่อกันตามหลักทศที่ 1 ปุริตถิมทศ ทิศเบื้องหน้าของบิดามารดา ในบทบาทของบิดามารดาพึ่งปฏิบัติต่อบุตรธิดาโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}=2.80, S.D.=0.70$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า ส่วนใหญ่อยู่ในระดับปานกลาง เรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยมากไปหาน้อย ได้แก่ ห้ามปรามจากความชั่ว ($\bar{X}=3.46, S.D.=0.75$) รองลงมา คือ มอบทรัพย์สมบัติให้ในโอกาสอันสมควร ($\bar{X}=3.10, S.D.=0.72$) ให้ตั้งอยู่ในความดี ($\bar{X}=3.03, S.D.=0.69$) ให้ศึกษาศิลปวิทยา ($\bar{X}=2.78, S.D.=0.76$) และหาคู่ครองที่สมควรให้ ($\bar{X}=3.10, S.D.=0.72$)

ตารางที่ 2 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของพฤติกรรมที่พึ่งปฏิบัติต่อกันตามหลักทศที่ 1 ปุริตถิมทศ ทิศเบื้องหน้าของบิดามารดา ในบทบาทของบุตรธิดาพึ่งปฏิบัติต่อบิดามารดา

ข้อความ	จำนวน(n)	\bar{X}	S.D.	ระดับการปฏิบัติ	ลำดับที่
1. ทานเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ	30	3.81	0.65	มาก	1
2. ช่วยทำกิจของท่าน	30	3.38	0.73	ปานกลาง	3
3. ดำรงวงศ์สกุล	30	2.78	0.63	ปานกลาง	5
4. ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท	30	3.31	0.87	ปานกลาง	4
5. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้ท่าน	30	3.69	0.87	มาก	2
รวมเฉลี่ย		3.39	0.75	ปานกลาง	

จากตารางที่ 2 พบว่าพฤติกรรมที่พึ่งปฏิบัติต่อกันตามหลักทศที่ 1 ปุริตถิมทศ ทิศเบื้องหน้าของบิดามารดา ในบทบาทของบุตรธิดาพึ่งปฏิบัติต่อบิดามารดา โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}=3.39, S.D.=0.75$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่าส่วนใหญ่อยู่ในระดับปานกลาง เรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยมากไปหาน้อย ได้แก่ ทานเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ ($\bar{X}=3.81, S.D.=0.65$) รองลงมาคือ เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้ท่าน ($\bar{X}=3.69, S.D.=0.87$) ช่วยทำกิจของท่าน ($\bar{X}=3.38, S.D.=0.72$) ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท ($\bar{X}=3.31, S.D.=0.87$) และดำรงวงศ์สกุล ($\bar{X}=2.78, S.D.=0.63$)

2. พฤติกรรมของบุคคลที่พึ่งปฏิบัติต่อกันตามหลักทศที่ 2 ทักขิมทศ ทิศเบื้องขวาของครูอาจารย์

ตารางที่ 3 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของพฤติกรรมที่พึ่งปฏิบัติต่อกันตามหลักทศที่ 2 ทักขิมทศ ทิศเบื้องขวาของครูอาจารย์ ในบทบาทของครูอาจารย์พึ่งปฏิบัติต่อศิษย์

ข้อความ	จำนวน(n)	\bar{X}	S.D.	ระดับการปฏิบัติ	ลำดับที่
1. ฝึกฝนแนะนำให้เป็นคนดี	2	3.16	0.69	ปานกลาง	3
2. สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง	2	3.10	0.70	ปานกลาง	5
3. สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง	2	3.44	0.74	มาก	2
4. ยกย่องให้ปรากฏในหมู่เพื่อน	2	3.11	0.68	ปานกลาง	4
5. สอนให้ศิษย์ปฏิบัติได้จริง นำวิชาไปเลี้ยงชีพ	2	3.87	0.60	มาก	1
รวมเฉลี่ย		3.34	0.68	ปานกลาง	

จากตารางที่ 3 พบว่าพฤติกรรมที่พึงปฏิบัติต่อกันตามหลักทศที่ 2 ทักขิมทิศ ทิศเบื้องขวาของครูอาจารย์ ในบทบาทของครูอาจารย์พึงปฏิบัติต่อศิษย์โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}=3.34, S.D.=0.68$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่าส่วนใหญ่อยู่ในระดับปานกลาง เรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยมากไปหาน้อย ได้แก่ สอนให้ศิษย์ปฏิบัติได้จริง นำวิชาไปเลี้ยงชีพ ($\bar{X}=3.87, S.D.=0.60$) รองลงมาคือ สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง ($\bar{X}=3.44, S.D.=0.74$) ฝึกฝนแนะนำให้เป็นคนดี ($\bar{X}=3.16, S.D.=0.69$) ยกย่องให้ปรากฏในหมู่เพื่อน ($\bar{X}=3.11, S.D.=0.68$) และสอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง ($\bar{X}=3.10, S.D.=0.70$)

ตารางที่ 4 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของพฤติกรรมที่พึงปฏิบัติต่อกันตามหลักทศที่ 2 ทักขิมทิศ ทิศเบื้องขวาของครูอาจารย์ ในบทบาทของศิษย์พึงปฏิบัติต่อครูอาจารย์

ข้อความ	จำนวน(n)	\bar{X}	S.D.	ระดับการปฏิบัติ	ลำดับที่
1. ลูกต้อนรับแสดงความเคารพ	90	3.71	0.86	มาก	1
2. เข้าไปหา	90	3.49	0.75	มาก	2
3. ใฝ่ใจเรียน	90	3.37	0.81	ปานกลาง	3
4. ประนินบัติ	90	3.12	0.68	ปานกลาง	4
5. เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ	90	3.12	0.68	ปานกลาง	4
รวมเฉลี่ย		3.36	0.76	ปานกลาง	

จากตารางที่ 4 พบว่าพฤติกรรมที่พึงปฏิบัติต่อกันตามหลักทศที่ 2 ทักขิมทิศ ทิศเบื้องขวาของครูอาจารย์ ในบทบาทของศิษย์พึงปฏิบัติต่อครูอาจารย์ โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}=3.36, S.D.=0.76$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่าส่วนใหญ่อยู่ในระดับปานกลาง เรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยมากไปหาน้อย ได้แก่ ลูกต้อนรับแสดงความเคารพ ($\bar{X}=3.71, S.D.=0.86$) รองลงมาคือ เข้าไปหา ($\bar{X}=3.49, S.D.=0.75$) ใฝ่ใจเรียน ($\bar{X}=3.37, S.D.=0.81$) ประนินบัติและเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ ($\bar{X}=3.12, S.D.=0.86$)

3. พฤติกรรมของบุคคลที่พึงปฏิบัติต่อกันตามหลักทศที่ 3 ปัจฉิมทิศ ทิศเบื้องหลังของสามิภรรยา

ตารางที่ 5 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของพฤติกรรมที่พึงปฏิบัติต่อกันตามหลักทศที่ 3 ปัจฉิมทิศ ทิศเบื้องหลังของสามิภรรยา ในบทบาทของสามิภรรยาพึงปฏิบัติต่อภรรยา

ข้อความ	จำนวน(n)	\bar{X}	S.D.	ระดับการปฏิบัติ	ลำดับที่
1. ยกย่องสมฐานะภรรยา	30	1.69	0.63	น้อยที่สุด	4
2. ไม่ดูหมิ่น	30	3.13	0.69	ปานกลาง	3
3. ไม่นอกใจ	30	3.47	0.74	มาก	2
4. มอบความเป็นใหญ่ในงานบ้านให้	30	3.87	0.60	มาก	1
5. หาเครื่องประดับมาให้เป็นของขวัญตามโอกาส	30	3.47	0.78	ปานกลาง	2
รวมเฉลี่ย		3.12	0.69	ปานกลาง	

จากตารางที่ 5 พบว่าพฤติกรรมที่พึงปฏิบัติต่อกันตามหลักทศที่ 3 ปัจฉิมทิศ ทิศเบื้องหลังของสามิภรรยา ในบทบาทของสามิภรรยาพึงปฏิบัติต่อภรรยาโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}=3.12, S.D.=0.69$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่าส่วนใหญ่อยู่ในระดับปานกลาง เรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยมากไปหาน้อย ได้แก่ มอบความเป็นใหญ่ในงานบ้านให้ ($\bar{X}=3.87, S.D.=0.60$) รองลงมาคือ หาเครื่องประดับมาให้ เป็นของขวัญ ตามโอกาส ($\bar{X}=3.47, S.D.=0.78$) ไม่นอกใจ ($\bar{X}=3.47, S.D.=0.74$) ไม่ดูหมิ่น ($\bar{X}=3.13, S.D.=0.69$) และยกย่องสมฐานะภรรยา ($\bar{X}=1.69, S.D.=0.63$)

ตารางที่ 6 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของพฤติกรรมที่พึงปฏิบัติต่อกันตามหลักทศที่ 3 ปัจฉิมทิศ ทิศเบื้องหลังของสามิภรรยา ในบทบาทของภรรยาพึงปฏิบัติต่อสามิ

ข้อความ	จำนวน(n)	\bar{X}	S.D.	ระดับการปฏิบัติ	ลำดับที่
1. จัดงานบ้านให้เรียบร้อย	30	3.10	0.70	ปานกลาง	2
2. สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี	30	1.61	0.55	น้อยที่สุด	4
3. ไม่นอกใจ	30	2.76	0.75	ปานกลาง	3
4. รักษาสมบัติที่หามาได้	30	3.11	0.69	ปานกลาง	1
5. ขยันไม่เกียจคร้านในงานทั้งปวง	30	3.10	0.72	ปานกลาง	2
รวมเฉลี่ย		2.74	0.69	ปานกลาง	

จากตารางที่ 6 พบว่าพฤติกรรมที่พึงปฏิบัติต่อกันตามหลักทศที่ 3 ปัจฉิมทิศ ทิศเบื้องหลังของสามภรรยา ในบทบาทของภรรยาพึงปฏิบัติต่อสามี โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}=2.74, S.D.=0.69$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่าส่วนใหญ่อยู่ในระดับปานกลาง เรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยมากไปหาน้อย ได้แก่ รักษาสมบัติที่หามาได้ ($\bar{X}=3.11, S.D.=0.69$) รองลงมาคือ ขยันไม่เกียจคร้านในงานทั้งปวง ($\bar{X}=3.10, S.D.=0.72$) จัดงานบ้านให้เรียบร้อย ($\bar{X}=3.10, S.D.=0.70$) ไม่นอกใจ ($\bar{X}=2.76, S.D.=0.75$) และสงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี ($\bar{X}=1.61, S.D.=0.55$)

4. พฤติกรรมของบุคคลที่พึงปฏิบัติต่อกันตามหลักธรรมทศที่ 4 อุตตรทิศ ทิศเบื้องซ้ายของมิตรสหาย
ตารางที่ 7 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของพฤติกรรมที่พึงปฏิบัติต่อกันตามหลักทศที่ 4 อุตตรทิศ ทิศเบื้องซ้ายของมิตรสหาย ในบทบาทของมิตรสหายพึงปฏิบัติต่อมิตรสหาย

ข้อความ	จำนวน(น)	\bar{X}	S.D.	ระดับการปฏิบัติ	ลำดับที่
1. เผื่อแผ่แบ่งปัน	90	3.11	0.69	ปานกลาง	4
2. พุดจามีน้ำใจ	90	3.49	0.75	มาก	1
3. ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน	90	3.28	0.85	ปานกลาง	3
4. มีตนเสมอร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วย	90	3.10	0.70	ปานกลาง	5
5. ซื่อสัตย์จริงใจต่อกัน	90	3.48	0.77	มาก	2
รวมเฉลี่ย		3.29	0.75	ปานกลาง	

จากตารางที่ 7 พบว่าพฤติกรรมที่พึงปฏิบัติต่อกันตามหลักทศที่ 4 อุตตรทิศ ทิศเบื้องซ้ายของมิตรสหาย ในบทบาทของมิตรสหายพึงปฏิบัติต่อมิตรสหาย โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}=3.29, S.D.=0.75$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่าอยู่ในระดับปานกลาง เรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยมากไปหาน้อย ได้แก่ พุดจามีน้ำใจ ($\bar{X}=3.49, S.D.=0.75$) รองลงมาคือ ซื่อสัตย์จริงใจต่อกัน ($\bar{X}=3.48, S.D.=0.77$) ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ($\bar{X}=3.28, S.D.=0.85$) เผื่อแผ่แบ่งปัน ($\bar{X}=3.11, S.D.=0.69$) และมีตนเสมอร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วย ($\bar{X}=3.10, S.D.=0.70$)

ตารางที่ 8 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของพฤติกรรมที่พึงปฏิบัติต่อกันตามหลักทศที่ 4 อุตตรทิศ ทิศเบื้องซ้ายของมิตรสหาย ในบทบาทของมิตรสหายพึงปฏิบัติต่อมิตรสหายตอบ

ข้อความ	จำนวน(น)	\bar{X}	S.D.	ระดับการปฏิบัติ	ลำดับที่
1. เมื่อเพื่อนประมาทช่วยรักษาป้องกัน	90	3.10	0.70	ปานกลาง	4
2. เมื่อเพื่อนประมาทช่วยรักษาทรัพย์สินสมบัติของเพื่อน	90	3.49	0.75	มาก	2
3. ในคราวมีภัย เป็นที่พึ่งได้	90	3.12	0.68	ปานกลาง	3
4. ไม่ละทิ้งในยามทุกข์ยาก	90	3.72	0.86	มาก	1
5. นับถือตลอดถึงวงศ์ญาติของมิตร	90	2.78	0.75	ปานกลาง	5
รวมเฉลี่ย		3.24	0.75	ปานกลาง	

จากตารางที่ 8 พบว่าพฤติกรรมที่พึงปฏิบัติต่อกันตามหลักทศที่ 4 อุตตรทิศ ทิศเบื้องซ้ายของมิตรสหาย ในบทบาทของมิตรสหายพึงปฏิบัติต่อมิตรสหายตอบ โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}=3.24, S.D.=0.75$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่าส่วนใหญ่อยู่ในระดับปานกลาง เรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยมากไปหาน้อย ได้แก่ ไม่ละทิ้งในยามทุกข์ยาก ($\bar{X}=3.72, S.D.=0.86$) รองลงมาคือ เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สินสมบัติของเพื่อน ($\bar{X}=3.49, S.D.=0.75$) ในคราวมีภัยเป็นที่พึ่งได้ ($\bar{X}=3.12, S.D.=0.68$) เมื่อเพื่อนประมาทช่วยรักษาป้องกัน ($\bar{X}=3.10, S.D.=0.70$) และนับถือตลอดถึงวงศ์ญาติของมิตร ($\bar{X}=2.78, S.D.=0.75$)

5. พฤติกรรมของบุคคลที่พึงปฏิบัติต่อกันตามหลักทศที่ 5 อุปริมทศ ทิศเบื้องบนของพระสงฆ์
ตารางที่ 9 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของพฤติกรรมที่พึงปฏิบัติต่อกันตามหลักทศที่ 5 อุปริมทศ ทิศเบื้องบนของพระสงฆ์
 ในบทบาทของคฤหัสถ์พึงปฏิบัติต่อพระสงฆ์

ข้อความ	จำนวน(n)	\bar{X}	S.D.	ระดับการปฏิบัติ	ลำดับที่
1. จะทำสิ่งใดก็ทำด้วยเมตตา	85	3.87	0.60	มาก	1
2. จะพูดสิ่งใดก็พูดด้วยเมตตา	85	3.70	0.88	มาก	2
3. จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา	85	3.12	0.68	ปานกลาง	4
4. ต้อนรับด้วยความเต็มใจ	85	3.43	0.75	มาก	3
5. อุปลักษณ์ด้วยปัจจัย 4	85	3.12	0.68	ปานกลาง	4
รวมเฉลี่ย		3.45	0.72	มาก	

จากตารางที่ 9 พบว่า พฤติกรรมที่พึงปฏิบัติต่อกันตามหลักทศที่ 5 อุปริมทศ ทิศเบื้องบนของพระสงฆ์ ในบทบาทของคฤหัสถ์พึงปฏิบัติต่อพระสงฆ์ โดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=3.45, S.D.=0.72$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่าส่วนใหญ่อยู่ในระดับมาก เรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยมากไปหาน้อย ได้แก่ จะทำสิ่งใดก็ทำด้วยเมตตา ($\bar{X}=3.87, S.D.=0.60$) รองลงมาคือ จะพูดสิ่งใดก็พูดด้วยเมตตา ($\bar{X}=3.70, S.D.=0.88$) ต้อนรับด้วยความเต็มใจ ($\bar{X}=3.43, S.D.=0.75$) จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา และอุปลักษณ์ด้วยปัจจัย 4 ($\bar{X}=3.12, S.D.=0.68$)

ตารางที่ 10 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของพฤติกรรมที่พึงปฏิบัติต่อกันตามหลักทศที่ 5 อุปริมทศ ทิศเบื้องบนของพระสงฆ์
 ในบทบาทของพระสงฆ์พึงปฏิบัติต่อคฤหัสถ์

ข้อความ	จำนวน(n)	\bar{X}	S.D.	ระดับการปฏิบัติ	ลำดับที่
1. ห้ามปรามจากความชั่ว	5	3.84	0.63	มาก	1
2. ให้ตั้งอยู่ในความดี	5	2.77	0.75	ปานกลาง	4
3. พึงปฏิบัติด้วยความปรารถนาดี	5	3.11	0.69	ปานกลาง	3
4. ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง	5	3.11	0.69	ปานกลาง	3
5. ทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่มแจ้ง	5	3.12	0.68	ปานกลาง	2
6. สอนวิธีดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จ	5	3.12	0.68	ปานกลาง	2
รวมเฉลี่ย		3.18	0.69	ปานกลาง	

จากตารางที่ 10 พบว่าพฤติกรรมที่พึงปฏิบัติต่อกันตามหลักทศที่ 5 อุปริมทศ ทิศเบื้องบนของพระสงฆ์ ในบทบาทของพระสงฆ์พึงปฏิบัติต่อคฤหัสถ์ โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}=3.18, S.D.=0.69$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่าส่วนใหญ่อยู่ในระดับปานกลาง เรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยมากไปหาน้อย ได้แก่ ห้ามปรามจากความชั่ว ($\bar{X}=3.84, S.D.=0.63$) รองลงมาคือ ทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่มแจ้ง และสอนวิธีดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จ ($\bar{X}=3.12, S.D.=0.68$) พึงปฏิบัติด้วยความปรารถนาดีและให้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง ($\bar{X}=3.11, S.D.=0.69$) และให้ตั้งอยู่ในความดี ($\bar{X}=2.77, S.D.=0.75$)

6. พฤติกรรมของบุคคลที่พึงปฏิบัติต่อกันตามหลักทศที่ 6 เกฎฐิมทศ ทิศเบื้องล่างของลูกจ้าง
ตารางที่ 11 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของพฤติกรรมที่พึงปฏิบัติต่อกันตามหลักทศที่ 6 เกฎฐิมทศ ทิศเบื้องล่างของลูกจ้าง
 ในบทบาทของนายจ้างพึงปฏิบัติต่อลูกจ้าง

ข้อความ	จำนวน(n)	\bar{X}	S.D.	ระดับการปฏิบัติ	ลำดับที่
1. จัดการงานให้ทำตามกำลังความสามารถ	10	3.13	0.71	ปานกลาง	2
2. ให้ค่าจ้างรางวัลสมควรแก่งานและความเป็นอยู่	10	2.77	0.75	ปานกลาง	4
3. จัดสวัสดิการดีมีช่วยรักษาพยาบาลในยามเจ็บไข้	10	3.12	0.68	ปานกลาง	3
4. ได้ของแปลกๆ พิเศษมา ก็แบ่งปันให้	10	3.12	0.68	ปานกลาง	3
5. ให้มีวันหยุดและพักผ่อนหย่อนใจตามโอกาสอันควร	10	3.62	0.68	มาก	1
รวมเฉลี่ย		3.15	0.70	ปานกลาง	

จากตารางที่ 11 พบว่าพฤติกรรมที่พึงปฏิบัติต่อกันตามหลักทศที่ 6 เกฎฐิมทศ ทิศเบื้องล่างของลูกจ้าง ในบทบาทของนายจ้างพึงปฏิบัติต่อลูกจ้าง โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}=3.15, S.D.=0.70$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่าส่วนใหญ่อยู่ในระดับปานกลาง เรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยมากไปหาน้อย ได้แก่ ให้มีวันหยุดและพักผ่อนหย่อนใจตามโอกาสอันควร ($\bar{X}=3.62, S.D.=0.68$)

รองลงมาคือ จัดการงานให้ทำตามกำลังความสามารถ ($\bar{X}=3.13, S.D.=0.71$) จัดสวัสดิการดีช่วยรักษาพยาบาลในยามเจ็บไข้ และได้ของแปลกๆพิเศษมาก ก็แบ่งปันให้ ($\bar{X}=3.12, S.D.=0.68$) และให้ค่าจ้างรางวัลสมควรแก่งานและความเป็นอยู่ ($\bar{X}=2.77, S.D.=0.75$)

ตารางที่ 12 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของพฤติกรรมที่พึงปฏิบัติต่อกันตามหลัก ทิศที่ 6 เหนือมิตติ ทิศเบื้องล่างของลูกจ้างในบทบาทของลูกจ้างพึงปฏิบัติต่อนายจ้าง

ข้อความ	จำนวน(n)	\bar{X}	S.D.	ระดับการปฏิบัติ	ลำดับที่
1. เริ่มทำงานก่อน	20	3.12	0.68	ปานกลาง	2
2. เลิกงานทีหลัง	20	3.61	0.68	มาก	1
3. เอาแต่ของที่นายให้	20	2.77	0.75	ปานกลาง	4
4. ทำการงานให้เรียบร้อยและดียิ่งขึ้น	20	3.11	0.69	ปานกลาง	3
5. นำความดีของนายไปเผยแพร่	20	3.11	0.69	ปานกลาง	3
รวมเฉลี่ย		3.14	0.70	ปานกลาง	

จากตารางที่ 12 พบว่าพฤติกรรมที่พึงปฏิบัติต่อกันตามหลักทิศที่ 6 เหนือมิตติ ทิศเบื้องล่างของลูกจ้าง ในบทบาทของลูกจ้างพึงปฏิบัติต่อนายจ้างโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}=3.14, S.D.=0.70$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่าส่วนใหญ่อยู่ในระดับปานกลางเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยมากไปหาน้อย ได้แก่ เลิกงานทีหลัง ($\bar{X}=3.61, S.D.=0.68$) รองลงมาคือเริ่มทำงานก่อน ($\bar{X}=3.12, S.D.=0.68$) ทำการงานให้เรียบร้อยและดียิ่งขึ้น และนำความดีของนายไปเผยแพร่ ($\bar{X}=3.11, S.D.=0.69$) และเอาแต่ของที่นายให้ ($\bar{X}=2.77, S.D.=0.75$)

ตอนที่ 2 ผลการสัมภาษณ์พฤติกรรมตามบทบาทหลักทิศ 6

1. ผลการสัมภาษณ์พฤติกรรมตามบทบาทหลักทิศที่ 1 ปุริตถิมิตติ ทิศเบื้องหน้าของบิดามารดา

ตารางที่ 13 ร้อยละของพฤติกรรมทั่วไปของบิดามารดาที่มีต่อบุตรธิดา

ข้อความ	จำนวน	ร้อยละ
1. พุดคุยกับบุตรธิดามากกว่า 20 คำขึ้นไป	6	30.00
2. ร่วมรับประทานอาหารเข้ากับบุตรธิดาทุกวัน	4	20.00
3. รักบุตรธิดาทุกคนเท่าๆกัน	5	25.00
4. จัดงานสังสรรค์ในบ้านพร้อมกับบุตรธิดาบ้างบางโอกาส	2	10.00
5. ตักเตือนบุตรธิดาจากสาเหตุที่ชวนเล่นไม่รู้เวลา	3	15.00
รวม	20	100.00

จากตารางที่ 13 พบว่าพฤติกรรมทั่วไปของบิดามารดาที่มีต่อบุตรธิดา ส่วนใหญ่พุดคุยกับบุตรธิดามากกว่า 20 คำขึ้นไป จำนวน 6 คน คิดเป็นร้อยละ 30.00 รองลงมาคือ รักบุตรธิดาทุกคนเท่าๆกัน จำนวน 5 คน คิดเป็นร้อยละ 25.00 ร่วมรับประทานอาหารเข้ากับบุตรธิดาทุกวัน จำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 20.00 ตักเตือนบุตรธิดาจากสาเหตุที่ชวนเล่นไม่รู้เวลา จำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ 15.00 และจัดงานสังสรรค์ในบ้านพร้อมกับบุตรธิดาบ้างบางโอกาส จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 10.00

ตารางที่ 14 ร้อยละของพฤติกรรมทั่วไปของบุตรธิดาที่มีต่อบิดามารดา

ข้อความ	จำนวน	ร้อยละ
1. พุดคุยกับบิดามารดามากกว่า 20 คำขึ้นไป	3	30.00
2. ร่วมรับประทานอาหารเข้ากับบิดามารดาทุกวัน	2	20.00
3. สนทนากับบิดามารดาเท่าๆกัน	2	20.00
4. จัดงานสังสรรค์ในบ้านพร้อมกับบิดามารดาบ้างบางโอกาส	1	10.00
5. ถูกบิดามารดาตักเตือนจากสาเหตุที่ชวนเล่นไม่รู้เวลา	2	20.00
รวม	10	100.00

จากตารางที่ 14 พบว่าพฤติกรรมทั่วไปของบุตรธิดาที่มีต่อบิดามารดา ส่วนใหญ่พุดคุยกับบิดามารดามากกว่า 20 คำขึ้นไป จำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ 30.00 รองลงมาคือ ร่วมรับประทานอาหารเข้ากับบิดามารดาทุกวัน จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 20.00 สนทนากับบิดามารดาเท่าๆกัน จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 20.00 จัดงานสังสรรค์ในบ้านพร้อมกับบิดามารดาบ้างบางโอกาส จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 10.00 และถูกบิดามารดาตักเตือนจากสาเหตุที่ชวนเล่นไม่รู้เวลา จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 10.00

2. ผลการสัมภาษณ์พฤติกรรมตามบทบาทหลักทศที่ 2 ทักขิมทิศ ทิศเบื้องขวาของครูอาจารย์
ตารางที่ 15 ร้อยละของพฤติกรรมทั่วไปของที่ครูอาจารย์มีต่อศิษย์

ข้อความ	จำนวน	ร้อยละ
1. ฝึกฝนแนะนำให้ศิษย์เป็นคนดี	1	16.67
2. สอนศิษย์เพิ่มเติมเมื่อไม่เข้าใจเนื้อหาขณะบรรยาย	1	16.67
3. สอนศิษย์จนสุดความสามารถ	1	16.67
4. ชื่นชมเมื่อศิษย์ทำความดี	1	16.67
5. บรรยายเนื้อหาพร้อมฝึกปฏิบัติเพื่อให้ศิษย์นำไปใช้ในการทำงานได้	2	33.33
รวม	6	100.00

จากตารางที่ 15 พบว่าพฤติกรรมทั่วไปของที่ครูอาจารย์มีต่อศิษย์ ส่วนใหญ่บรรยายเนื้อหาพร้อมฝึกปฏิบัติเพื่อให้ศิษย์นำไปใช้ในการทำงานได้จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 33.33 รองลงมาคือ ฝึกฝนแนะนำให้ศิษย์เป็นคนดี จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 16.67 สอนศิษย์เพิ่มเติมเมื่อไม่เข้าใจเนื้อหาขณะบรรยาย จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 16.67 สอนศิษย์จนสุดความสามารถ จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 16.67 และชื่นชมเมื่อศิษย์ทำความดี จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 16.67

ตารางที่ 16 ร้อยละของพฤติกรรมทั่วไปของศิษย์ที่มีต่อครูอาจารย์

ข้อความ	จำนวน	ร้อยละ
1. ยืนทำความเคารพเมื่อครูอาจารย์เดินผ่าน	4	36.36
2. ปรีกษาเพื่อนเมื่อมีปัญหาขณะศึกษา	3	27.27
3. อาสาเข้าไปช่วยเมื่อเห็นครูอาจารย์ถือของพะรุงพะรัง	2	18.18
4. เข้าไปอาสาช่วยเพื่อสร้างมนุษยสัมพันธ์	1	9.09
5. ถามครูอาจารย์เมื่อไม่เข้าใจขณะบรรยาย	1	9.09
รวม	11	100.00

จากตารางที่ 16 พบว่าพฤติกรรมทั่วไปของศิษย์ที่มีต่อครูอาจารย์ ส่วนใหญ่ยืนทำความเคารพเมื่อครูอาจารย์เดินผ่านจำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 36.36 รองลงมาคือ ปรีกษาเพื่อนเมื่อมีปัญหาขณะศึกษา จำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ 27.27 อาสาเข้าไปช่วยเมื่อเห็นครูอาจารย์ถือของพะรุงพะรัง จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 18.18 ถามครูอาจารย์เมื่อไม่เข้าใจขณะบรรยาย จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 9.09 และเข้าไปอาสาช่วยเพื่อสร้างมนุษยสัมพันธ์ จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 9.09

3. ผลการสัมภาษณ์พฤติกรรมตามบทบาทหลักทศที่ 3 ปัจฉิมทิศ ทิศเบื้องหลังของสามีมักรรยา
ตารางที่ 17 ร้อยละของพฤติกรรมทั่วไปของสามีมักรรยา

ข้อความ	จำนวน	ร้อยละ
1. ชยันหาทรัพย์สินมาใช้จ่ายในครอบครัว	4	40.00
2. สงเคราะห์ ช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อญาติฝ่ายภรรยาตามเหมาะสม	1	10.00
3. ไม่เคยจับหญิงอื่นในทางซู้สาว	1	10.00
4. ใช้จ่ายทรัพย์สินเงินทองตามความเหมาะสม	1	10.00
5. ยึดเหนี่ยวจิตใจภรรยาด้วยการไม่แสดงความเบื่อหน่ายรู้หน้าที่	3	30.00
รวม	10	100.00

จากตารางที่ 17 พบว่าพฤติกรรมทั่วไปของสามีมักรรยา ส่วนใหญ่ชยันหาทรัพย์สินมาใช้จ่ายในครอบครัว จำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 40.00 รองลงมาคือ ยึดเหนี่ยวจิตใจภรรยาด้วยการไม่แสดงความเบื่อหน่ายรู้หน้าที่ จำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ 30.00 สงเคราะห์ ช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อญาติฝ่ายภรรยาตามความเหมาะสม จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 10.00 ไม่เคยจับหญิงอื่นในทางซู้สาว จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 10.00 และใช้จ่ายทรัพย์สินเงินทองตามความเหมาะสมจำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 10.00

ตารางที่ 18 ร้อยละของพฤติกรรมทั่วไปของภรรยาที่มีต่อสามี

ข้อความ	จำนวน	ร้อยละ
1. ดูแลงานบ้านอย่างเรียบร้อยด้วยตนเอง	4	40.00
2. สงเคราะห์ ช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อญาติฝ่ายสามีตามเหมาะสม	1	10.00
3. ไม่มีชายอื่นมาจีบในเชิงชู้สาวเมื่อมีสามีอยู่แล้ว	1	10.00
4. ใช้จ่ายทรัพย์สินเงินทองที่สามีหามาได้ตามความเหมาะสม	1	10.00
5. ยึดเหนี่ยวจิตใจภรรยาด้วยการรักษาบุคลิกภาพ ฐานะที่	3	30.00
รวม	10	100.00

จากตารางที่ 18 พบว่าพฤติกรรมทั่วไปของภรรยาที่มีต่อสามี ส่วนใหญ่ดูแลงานบ้านอย่างเรียบร้อยด้วยตนเอง จำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 40.00 รองลงมาคือ ยึดเหนี่ยวจิตใจภรรยาด้วยการรักษาบุคลิกภาพ ฐานะที่ จำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ 30.00 สงเคราะห์ ช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อญาติฝ่ายสามีตามความเหมาะสม จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 10.00 ไม่มีชายอื่นมาจีบในเชิงชู้สาวเมื่อมีสามีอยู่แล้ว จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 10.00 และใช้จ่ายทรัพย์สินเงินทองที่สามีหามาได้ตามความเหมาะสม จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 10.00

4. ผลการสัมภาษณ์พฤติกรรมตามบทบาทหลักทิศที่ 4 อุตตรทิศ ทิศเบื้องซ้าย ของมิตรสหาย

ตารางที่ 19 ร้อยละของพฤติกรรมทั่วไปที่พึงปฏิบัติต่อมิตรสหาย

ข้อความ	จำนวน	ร้อยละ
1. เมื่อตนเองเก็บเงินของมิตรสหายที่ทำตกไว้จะนำไปคืน	6	20.00
2. พุดจาเป็นมิตรที่ดีต่อกันกับมิตรสหาย	7	23.33
3. ทำงานร่วมกันเพื่อเรียนรู้นิสัยของมิตรสหาย	5	16.67
4. คบมิตรสหายเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน	8	26.67
5. ช่วยเหลือมิตรสหายทุกครั้งที่มีปัญหา	4	13.33
รวม	30	100.00

จากตารางที่ 19 พบว่าพฤติกรรมทั่วไปที่พึงปฏิบัติต่อมิตรสหาย ส่วนใหญ่คบมิตรสหายเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จำนวน 8 คน คิดเป็นร้อยละ 26.27 รองลงมาคือ พุดจาเป็นมิตรที่ดีต่อกันกับมิตรสหาย จำนวน 7 คน คิดเป็นร้อยละ 23.33 เมื่อตนเองเก็บเงินของมิตรสหายที่ทำตกไว้จะนำไปคืน จำนวน 6 คน คิดเป็นร้อยละ 20.00 ทำงานร่วมกันเพื่อเรียนรู้นิสัยของมิตรสหาย จำนวน 5 คน คิดเป็นร้อยละ 16.67 และช่วยเหลือมิตรสหายทุกครั้งที่มีปัญหา จำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 13.33

ตารางที่ 20 ร้อยละของพฤติกรรมทั่วไปที่มีมิตรสหายพึงปฏิบัติต่อ

ข้อความ	จำนวน	ร้อยละ
1. ตักเตือนเมื่อประมาท	9	30.00
2. สนิมของไว้จะนำไปคืน	3	10.00
3. เข้ามาช่วยเหลือเมื่อมีภัย	8	26.67
4. เมื่อเจอญาติของมิตรสหายจะเข้าไปทำความเคารพ	4	13.33
5. ช่วยเหลือได้ทุกครั้งที่เมื่อมีปัญหา	6	20.00
รวม	30	100.00

จากตารางที่ 20 พบว่าพฤติกรรมทั่วไปที่มีมิตรสหายพึงปฏิบัติต่อ ส่วนใหญ่ตักเตือนเมื่อประมาท จำนวน 9 คน คิดเป็นร้อยละ 30.00 รองลงมาคือ เข้ามาช่วยเหลือเมื่อมีภัย จำนวน 8 คน คิดเป็นร้อยละ 26.67 ช่วยเหลือได้ทุกครั้งที่เมื่อมีปัญหา จำนวน 6 คน คิดเป็น ร้อยละ 20.00 เมื่อเจอญาติของมิตรสหายจะเข้าไปทำความเคารพ จำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 13.33 และสนิมของไว้จะนำไปคืน จำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ 10.00

5. ผลการสัมภาษณ์พฤติกรรมตามบทบาทหลักทศที่ 5 อุปริมทิศ ทิศเบื้องบนของพระสงฆ์
ตารางที่ 21 ร้อยละของพฤติกรรมทั่วไปของคฤหัสถ์ที่มีต่อพระสงฆ์

ข้อความ	จำนวน	ร้อยละ
1. ศรัทธาในพระพุทธศาสนา	8	33.33
2. ใส่บาตรพระสงฆ์อาทิตย์ละครั้ง	2	8.33
3. ทำบุญวันเกิดด้วยการถวายสังฆทานแด่พระสงฆ์	3	12.50
4. ฟังพระสงฆ์เทศนาธรรมในวันเข้าพรรษา-วันออกพรรษา	5	20.83
5. เห็นว่าการศึกษาระดับ ป.ตรี-เอก สำหรับพระสงฆ์มีประโยชน์	6	25.00
รวม	24	100.00

จากตารางที่ 21 พบว่าพฤติกรรมทั่วไปของคฤหัสถ์ที่มีต่อพระสงฆ์ ส่วนใหญ่ศรัทธาในพระพุทธศาสนา จำนวน 8 คน คิดเป็นร้อยละ 32.00 รองลงมาคือ เห็นว่าการศึกษาระดับ ป.ตรี-เอก สำหรับพระสงฆ์มีประโยชน์ จำนวน 7 คน คิดเป็นร้อยละ 28.00 ฟังพระสงฆ์เทศนาธรรมในวันเข้าพรรษา-วันออกพรรษา จำนวน 5 คน คิดเป็นร้อยละ 20.00 ทำบุญวันเกิดด้วยการถวายสังฆทานแด่พระสงฆ์ จำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ 12.00 และใส่บาตรพระสงฆ์อาทิตย์ละครั้ง จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 8.00

ตารางที่ 22 ร้อยละของพฤติกรรมทั่วไปของพระสงฆ์ที่มีต่อคฤหัสถ์

ข้อความ	จำนวน	ร้อยละ
1. ตักเตือนเมื่อเห็นคฤหัสถ์ทำความผิดศีลธรรม	1	16.67
2. สั่งสอนให้คฤหัสถ์รู้ถึงความถูกต้อง	1	16.67
3. มอบสิ่งของแก่ผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือ	2	33.33
4. สอนหลักธรรมแก่ผู้ที่ไม่เคยฟัง	1	16.67
5. สอนให้คฤหัสถ์ดำเนินชีวิตอยู่ในศีลธรรม	1	16.67
รวม	6	6.00

จากตารางที่ 22 พบว่าพฤติกรรมทั่วไปของพระสงฆ์ที่มีต่อคฤหัสถ์ ส่วนใหญ่มอบสิ่งของแก่ผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือ จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 40.00 รองลงมาคือ สั่งสอนให้คฤหัสถ์รู้ถึงความถูกต้อง จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 20.00 สอนหลักธรรมแก่ผู้ที่ไม่เคยฟัง จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 20.00 และสอนให้คฤหัสถ์ดำเนินชีวิตอยู่ในศีลธรรม จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 20.00

6. ผลการสัมภาษณ์พฤติกรรมตามบทบาทหลักทศที่ 6 เหมภูมิทิศ ทิศเบื้องล่างของลูกจ้าง
ตารางที่ 23 ร้อยละของพฤติกรรมทั่วไปของนายจ้างที่มีต่อลูกจ้าง

ข้อความ	จำนวน	ร้อยละ
1. แบ่งงานให้ลูกจ้างตามความสามารถ	4	40.00
2. ให้โบนัสปีละ 1 ครั้ง	2	20.00
3. ดูแลลูกจ้างเมื่อเจ็บป่วยจากการทำงาน	1	10.00
4. เมื่อไปเที่ยวจะซื้อของมาฝาก	1	10.00
5. หยุดงานตามเทศกาลวันสำคัญ	2	20.00
รวม	10	100.00

จากตารางที่ 23 พบว่าพฤติกรรมทั่วไปของนายจ้างที่มีต่อลูกจ้าง ส่วนใหญ่แบ่งงานให้ลูกจ้างตามความสามารถ จำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 40.00 รองลงมาคือ ให้โบนัสปีละ 1 ครั้ง จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 20.00 หยุดงานตามเทศกาลวันสำคัญ จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 20.00 ดูแลลูกจ้างเมื่อเจ็บป่วยจากการทำงาน จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 10.00 และเมื่อไปเที่ยวจะซื้อของมาฝาก จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 10.00

ตารางที่ 24 ร้อยละของพฤติกรรมทั่วไปของลูกจ้างมีต่อนายจ้าง

ข้อความ	จำนวน	ร้อยละ
1. ทำงานก่อนเวลา	1	5.00
2. ทำงานที่วางแผนไว้จนสำเร็จถึงแม้จะเลยเวลาเลิกงาน	2	10.00
3. ไม่ขโมยของในที่ทำงาน	7	35.00
4. ฝึกฝนและพัฒนาการทำงานให้ดีขึ้น	6	30.00
5. ไม่นินทานายจ้าง	4	20.00
รวม	20	100.00

จากตารางที่ 24 พบว่าพฤติกรรมทั่วไปของลูกจ้างมีต่อนายจ้างที่ส่วนใหญ่ไม่ขโมยของในที่ทำงาน จำนวน 7 คน คิดเป็นร้อยละ 35.00 รองลงมาคือ ฝึกฝนและพัฒนาการทำงานให้ดีขึ้น จำนวน 6 คน คิดเป็นร้อยละ 30.00 ไม่นินทานายจ้าง จำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 20.00 ทำงานที่วางแผนไว้จนสำเร็จถึงแม้จะเลยเวลาเลิกงาน จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 10.00 และทำงานก่อนเวลา จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 5.00

กระบวนการส่งธรรมะสู่ชุมชนของวัดทองนพคุณ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี เสนอผ่านรูปที่ 1

รูปที่ 1 กระบวนการส่งธรรมะสู่ชุมชนของวัดทองนพคุณ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี

จากรูปที่ 1 กระบวนการส่งธรรมะสู่ชุมชนของวัดทองนพคุณ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี มี 3 ขั้นตอนคือ
 ขั้นที่ 1 การให้ความรู้เรื่องหลักทศ 6 แก่ชุมชน โดยการเทศน์ตามรูปแบบส่งธรรมะสู่ชุมชน แต่ละหมู่บ้านก่อนการเข้าพรรษา
 ขั้นที่ 2 การบมเพาะพฤติกรรมตามหลักทศ 6 โดยผ่านกระบวนการสะท้อนคิดและการให้คำปรึกษาเป็นกลุ่ม ตามแบบการให้คำปรึกษาเชิงพุทธ ซึ่งมีการติดตามการปฏิบัติตามหลักทศ 6 ทุกวันธรรมสวนะ ตลอดพรรษา
 ขั้นที่ 3 ประเมินพฤติกรรมของบุคคลที่พึงปฏิบัติต่อกันในแต่ละทิศ โดยสอบถามพฤติกรรมของบุคคลที่พึงปฏิบัติต่อกันตามหลักธรรมทศ 6 และสัมภาษณ์พฤติกรรมตามบทบาทหลักทศ 6
 สรุปได้ว่ากระบวนการส่งธรรมะสู่ชุมชนของวัดทองนพคุณ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี ส่งผลต่อพฤติกรรมปฏิบัติตามหลักธรรมทศ 6 ในแต่ละบทบาทของแต่ละทิศมีการเอื้อเพื่อเกื้อกูลต่อกัน และมีคุณธรรมจริยธรรม ซึ่งทำให้คนในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขและเป็นระเบียบ

สรุปและอภิปรายผล

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ตามหลักทศ 6 โดยกระบวนการส่งธรรมะสู่ชุมชนของวัดทองนพคุณ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี สรุปและอภิปรายผลการวิจัยได้ดังนี้

1. ศึกษากระบวนการส่งธรรมะสู่ชุมชนของวัดทองนพคุณ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี แบ่งเป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 การให้ความรู้เรื่องหลักทศ 6 แก่ชุมชน โดยการเทศน์ตามกระบวนการส่งธรรมะสู่ชุมชนแต่ละหมู่บ้านก่อนการเข้าพรรษา

ขั้นที่ 2 การบมเพาะพฤติกรรมตามหลักทศ 6 โดยผ่านกระบวนการสะท้อนคิดและการให้คำปรึกษาเป็นกลุ่มตามแบบการให้คำปรึกษาเชิงพุทธ ซึ่งมีการติดตามการปฏิบัติตามหลักทศ 6 ทุกวันธรรมสวนะ ตลอดพรรษา

ขั้นที่ 3 ประเมินพฤติกรรมของบุคคลที่พึงปฏิบัติต่อกันในแต่ละทิศ

2. ประเมินผลของกระบวนการส่งธรรมะสู่ชุมชนที่มีต่อพฤติกรรมของบุคคลที่พึงปฏิบัติต่อกันในแต่ละทิศในชุมชนของวัดทองนพคุณ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี ได้ดังนี้

2.1 ทิศที่ 1 ปุริตถิมทิศ ทิศเบื้องหน้าของบิดามารดา เมื่อพิจารณาพฤติกรรมที่พึงปฏิบัติต่อกัน ในบทบาทของบิดามารดาพึงปฏิบัติต่อบุตรธิดา สามารถเรียงลำดับการปฏิบัติตามหลักธรรม 5 ประการ ได้ดังนี้ 1) ห้ามปรามจากความชั่ว 2) มอบทรัพย์

สมบัติให้ในโอกาสอันสมควร 3) ให้ตั้งอยู่ในความดี 4) ให้ศึกษาศิลปวิทยา 5) หากผู้ครองที่สมควรให้ โดยบิดามารดาเลี้ยงบุตรธิดาใน
ขั้นพื้นฐานตามทฤษฎีลำดับขั้นของความต้องการของ Maslow ซึ่งแบ่งความต้องการของมนุษย์ไว้ 5 ชั้น คือ ความต้องการทางด้าน
ร่างกาย ความต้องการความมั่นคงปลอดภัย ความต้องการความรักและความเป็นเจ้าของ ความต้องการได้รับการยกย่องนับถือ ความ
ต้องการความสำเร็จในชีวิต เรียงตามลำดับ [4] และเมื่อพิจารณาพฤติกรรมที่พึงปฏิบัติต่อกัน ในบทบาทของบุตรธิดาพึงปฏิบัติต่อ
บิดามารดา สามารถเรียงลำดับการปฏิบัติตามหลักธรรม 5 ประการ ได้ดังนี้ 1) ท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ 2) เมื่อท่านล่วงลับ
ไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน 3) ช่วยทำกิจของท่าน 4) ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท 5) ดำรงวงศ์สกุล ซึ่งบุตรธิดาที่เข้า
ร่วมกระบวนการ มีการดูแลบิดามารดาด้วยการบำรุงทางกาย โดยการมอบให้ด้วยปัจจัย 4 ได้แก่ อาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัยและยา
รักษาโรคต่างๆ รวมทั้งปัจจัยอำนวยความสะดวกที่เหมาะสม ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของพระพรหมคุณาภรณ์ (2555) ที่กล่าวว่า การ
เป็นบุตรธิดาที่ดี จะต้องตระหนักในพระคุณอันยิ่งใหญ่ของบิดามารดา และมีความกตัญญูกตเวทียเป็นคุณธรรมจริยธรรมสำคัญสำหรับ
ตน อีกทั้งยังต้องแสดงให้เห็นถึงความกตัญญูกตเวทียที่มีต่อท่านด้วย [5]

2.2 ทิศที่ 2 ทักขิมทิศ ทิศเบื้องขวาของครูอาจารย์ เมื่อพิจารณาพฤติกรรมที่พึงปฏิบัติต่อกัน ในบทบาทของครูอาจารย์
พึงปฏิบัติต่อศิษย์ สามารถเรียงลำดับการปฏิบัติตามหลักธรรม 5 ประการ ได้ดังนี้ 1) สอนให้ศิษย์ปฏิบัติได้จริง นำวิชาไปเลี้ยงชีพ
2) สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง 3) ฝึกฝนแนะนำให้เป็นคนดี 4) ยกย่องให้ปรากฏในหมู่เพื่อน 5) สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง ส่วนใหญ่อาจารย์
ที่เข้าร่วมกระบวนการ มีการอบรมศิษย์ด้วยความเอ็นดูเปรียบเสมือนบุตรตนเอง คอยดูแล เอาใจใส่ศิษย์ ประโยคที่ผู้วิจัยได้ยินเป็น
ประจำคือ “อาจารย์จะต้องส่งลูกศิษย์ให้ถึงฝั่ง” ซึ่งอาจารย์แต่ละท่านได้มีการหาเทคนิคต่างๆมาสอนศิษย์ เพื่อให้เกิดความเข้าใจ
อย่างแจ่มแจ้ง รวมไปถึงการเป็นแบบอย่างที่ดี คอยตักเตือนศิษย์ให้อยู่ในศีลธรรมอันดีงาม ซึ่งสอดคล้องกับ พระพรหมคุณาภรณ์
(2555) ที่กล่าวว่า บทบาทหน้าที่ของครูอาจารย์มีความสำคัญต่อการพัฒนาชาติที่เป็นอนาคตของชาติ และเมื่อพิจารณาพฤติกรรมที่
พึงปฏิบัติต่อกัน ในบทบาทของศิษย์พึงปฏิบัติต่อครูอาจารย์ สามารถเรียงลำดับการปฏิบัติตามหลักธรรม 5 ประการ ได้ดังนี้
1) ลูกต้อนรับแสดงความเคารพ 2) เข้าไปหา 3) ใฝ่ใจเรียน 4) ประนินดีและเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ ศิษย์ที่เข้าร่วมกระบวนการ
ส่วนใหญ่มีความกตัญญูกตเวทียต่ออาจารย์ และแสดงออกด้วยการปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาท ตามคำกล่าวของ พระพรหมคุณาภรณ์
(2555) ที่กล่าวว่า ผู้ที่จะประสบความสำเร็จในการศึกษาเล่าเรียนนั้น ต้องมีความเคารพครูอาจารย์ [5]

2.3 ทิศที่ 3 ปัจฉิมทิศ ทิศเบื้องหลังของสามีภรรยา เมื่อพิจารณาพฤติกรรมที่พึงปฏิบัติต่อกัน ในบทบาทของสามีพึงปฏิบัติ
ต่อภรรยา สามารถเรียงลำดับการปฏิบัติตามหลักธรรม 5 ประการ ได้ดังนี้ 1) มอบความเป็นใหญ่ในงานบ้านให้ 2) ไม่นอกใจและหา
เครื่องประดับมาให้เป็นของขวัญตามโอกาส 3) ไม่ดูหมิ่น 4) ยกย่องสมฐานะภรรยา ซึ่งสังคมของชุมชนวัดทองนพคุณ อำเภอเมือง
จังหวัดเพชรบุรี เป็นสังคมที่สามีมอบความเป็นใหญ่ในบ้านให้กับภรรยา และขยันทำมาหากินเพื่อนำทรัพย์สินที่ได้มาใช้จ่ายภายใน
ครอบครัว ตามคำกล่าวของ อภิรักษ์ โพธิ์สาน (2551) ที่กล่าวว่า สามีที่ดีจะต้องมีความพร้อมในการเป็นผู้นำครอบครัว และมีความ
ตั้งใจการสร้างหลักฐานความมั่นคงให้ครอบครัวอย่างจริงจัง [6] และเมื่อพิจารณาพฤติกรรมที่พึงปฏิบัติต่อกัน ในบทบาทของภรรยาพึง
ปฏิบัติต่อสามี สามารถเรียงลำดับการปฏิบัติตามหลักธรรม 5 ประการ ได้ดังนี้ 1) รักษาสมบัติที่หามาได้ 2) จัดงานบ้านให้เรียบร้อยและ
ขยัน ไม่เกียจคร้านในงานทั้งปวง 3) ไม่นอกใจ 4) สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี ซึ่งสังคมของชุมชนวัดทองนพคุณ อำเภอเมือง
จังหวัดเพชรบุรี เป็นสังคมที่ภรรยาคอยดูแลในเรื่องของความเรียบร้อยภายในบ้าน ตื่นก่อนสามีเพื่อทำความสะอาดบ้าน ซักเสื้อผ้าและ
ทำอาหารให้สามีและบุตรธิดารับประทานในต้องเช้า ตามคำกล่าวของ พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต) (2535) ที่กล่าวว่า การเป็น
ภรรยาที่ดี ภรรยาได้ชื่อว่าเป็นบุคคลสำคัญในบ้านเพราะเป็นผู้ที่สามียกย่องให้เกียรติและมอบความเป็นใหญ่ในบ้าน [7]

2.4 ทิศที่ 4 อุตตรทิศ ทิศเบื้องซ้ายของมิตรสหาย เมื่อพิจารณาพฤติกรรมที่พึงปฏิบัติต่อกัน ในบทบาทของมิตรสหายพึง
ปฏิบัติต่อมิตรสหาย สามารถเรียงลำดับการปฏิบัติตามหลักธรรม 5 ประการ ได้ดังนี้ 1) พุดจามีน้ำใจ 2) ซื่อสัตย์จริงใจต่อกัน
3) ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน 4) เผื่อแผ่แบ่งปัน 5) มีตนเสมอร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วย ส่วนใหญ่มิตรสหายมักมีความหวังดีและคอยช่วยเหลือกัน
ในส่วนของมิตรสหายที่อยู่ในช่วงวัยรุ่นเวลามีปัญหามักปรึกษามิตรสหายของตนเอง เวลามีการพุดจาแบบถนอมน้ำใจกัน ประโยคที่
ผู้วิจัยได้ยินเป็นประจำคือ “เพื่อนอะแน่นอน” ตามคำกล่าวของ เตือน ดาดิ ที่กล่าวว่า “กัลยาณมิตร” เป็นบุคคลที่มีความสำคัญอีก
สถานะหนึ่ง เพราะสามารถส่งเสริมความดีงามให้แก่เราได้ มิตรดังกล่าวนี้จะต้องเป็นผู้ที่ปฏิบัติดีต่อเรา ด้วยความจริงใจ มีเมตริจิตที่
ดี ไม่ขาดสาย [8] และเมื่อพิจารณาพฤติกรรมที่พึงปฏิบัติต่อกัน ในบทบาทของมิตรสหายพึงปฏิบัติต่อมิตรสหาย สามารถเรียงลำดับการปฏิบัติ
ตามหลักธรรม 5 ประการ ได้ดังนี้ 1) ไม่ละทิ้งในยามทุกข์ยาก 2) เมื่อเพื่อนประมาทช่วยรักษาทรัพย์สมบัติของเพื่อน 3) ในคราวมีภัย
เป็นที่พึ่งได้ 4) เมื่อเพื่อนประมาทช่วยรักษาป้องกัน 5) นับถือตลอดถึงวงศ์ญาติของมิตร

2.5 ทิศที่ 5 อุปริมทิศ ทิศเบื้องบนของพระสงฆ์ เมื่อพิจารณาพฤติกรรมที่พึงปฏิบัติต่อกัน ในบทบาทของคฤหัสถ์พึงปฏิบัติ
ต่อพระสงฆ์ สามารถเรียงลำดับการปฏิบัติตามหลักธรรม 5 ประการ ได้ดังนี้ 1) จะทำสิ่งใดก็ทำด้วยเมตตา 2) จะพุดสิ่งใดก็พุดด้วยเมตตา
3) ต้อนรับด้วยความเต็มใจ 4) จะคิดสิ่งใดก็คิดด้วยเมตตาและอุปลักษณ์ด้วยปัจจัย 4 ส่วนใหญ่คฤหัสถ์ที่เข้าร่วมกระบวนการมีความเคารพ

นับถือ และพูดจาด้วยความนอบน้อมต่อพระสงฆ์ ประโยคที่ผู้วิจัยได้ยินเป็นประจำคือ “เรานับถือศาสนาพุทธ ต้องเชื่อฟังคำสอนของพระสงฆ์” ซึ่งสังคมของชุมชนวัดทองนพคุณ เป็นสังคมที่นับถือศาสนาพุทธ ความเคารพนับถือพระสงฆ์และเข้าร่วมกิจกรรมของวัดทองนพคุณอยู่เสมอ ตามคำกล่าวของ เตือน คำดี ที่กล่าวว่า ในฐานะอุบาสก อุบาสิกา ผู้นับถือพระรัตนตรัยจึงต้องแสดงความกตัญญูต่อพระสงฆ์ที่ให้ความรู้หลักคำสอนที่ถูกต้องต่างๆ และเมื่อพิจารณาพฤติกรรมที่พึงปฏิบัติต่อกัน ในบทบาทของพระสงฆ์พึงปฏิบัติต่อคฤหัสถ์สามารถเรียงลำดับการปฏิบัติตามหลักธรรม 6 ประการ ได้ดังนี้ 1) ห้ามปรามจากความชั่ว 2) ทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่มแจ้งและสอนวิธีดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จ 3) พึงปฏิบัติด้วยความปรารถนาดีและให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง 4) ให้ตั้งอยู่ในความดี [8]

2.6 ทิศที่ 6 เหมภูมิทิศ ทิศเบื้องล่างของลูกจ้าง เมื่อพิจารณาพฤติกรรมที่พึงปฏิบัติต่อกัน ในบทบาทของนายจ้างพึงปฏิบัติต่อลูกจ้าง สามารถเรียงลำดับการปฏิบัติตามหลักธรรม 5 ประการ ได้ดังนี้ 1) ให้มีวันหยุดและพักผ่อนหย่อนใจตามโอกาสอันควร 2) จัดการงานให้ทำตามกำลังความสามารถ 3) จัดสวัสดิการที่มีช่วยรักษาพยาบาลในยามเจ็บไข้และได้ของแปลกๆ พิเศษมาแจกจ่ายให้ 4) ให้คำจ้ำจ้วงวิลสมควรแก่งานและ ความเป็นอยู่ ส่วนใหญ่นายจ้างที่เข้าร่วมกระบวนการมีการแบ่งงานให้ลูกจ้างตามความเหมาะสม และมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อลูกจ้างของตน โดยการให้โบนัสปีละ 1 ครั้ง ดูแลเมื่อเจ็บป่วยจากการทำงานและมีการเลี้ยงอาหารรวมไปถึงเครื่องดื่มบ้างเป็นครั้งคราว ตามคำกล่าวของ พระเทพเวที [7] ที่กล่าวว่า ลูกจ้างเป็นผู้เปรียบเสมือนทิศเบื้องล่างในฐานะนายจ้างต้องปฏิบัติดีต่อลูกจ้าง ดูแลเอาใจใส่ลูกจ้างให้ดี เพราะลูกจ้างทำกิจการงานต่างๆ ให้สำเร็จประโยชน์ และเมื่อพิจารณาพฤติกรรมที่พึงปฏิบัติต่อกัน ในบทบาทของลูกจ้างพึงปฏิบัติต่อนายจ้าง สามารถเรียงลำดับการปฏิบัติตามหลักธรรม 5 ประการ ได้ดังนี้ 1) เลิกงานที่หลัง 2) เริ่มทำงานก่อน 3) ทำการงานให้เรียบร้อยและดียิ่งขึ้นและนำความดีของนายไปเผยแพร่ 4) เอาแต่ของทีนายให้ ส่วนใหญ่ลูกจ้างที่เข้าร่วมกระบวนการมีความซื่อสัตย์ ตรงต่อเวลาและพัฒนาฝีมือการทำงานของตนเองอยู่ตลอดเวลา ตามคำกล่าวของ อภิญวัฒน์ โพธิ์สาน ที่กล่าวว่า ลูกจ้างที่ดีต้องตรงต่อเวลาเพื่อเป็นการแสดงออกถึงความตั้งใจในการทำงาน ควรเป็นฝ่ายเริ่มต้นปฏิบัติงานก่อนในแต่ละวัน อย่างน้อยก็ต้องตรงตามเวลาที่กำหนดในการเริ่มปฏิบัติงาน [6]

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 จากผลการวิจัยพบว่า บรรยากาศในการรับรู้ข่าวสารของผู้ฟังเทศน์ที่ศาลาหมู่บ้านมีความพร้อมสูงกว่าการไปฟังเทศน์ที่วัด ดังนั้นวัดจึงควรจัดกิจกรรมส่งเสริมสุขุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดผลยั่งยืน

2.2 การบ่มเพาะพฤติกรรมตามหลักธรรมทิศ 6 โดยผ่านกระบวนการสะท้อนคิดและการให้คำปรึกษาเป็นกลุ่ม ตามแบบการให้คำปรึกษาเชิงพุทธ พบว่าสามารถพัฒนาด้านการดำเนินชีวิตขั้นพื้นฐานในชุมชนให้ดีขึ้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ควรดำเนินการอย่างต่อเนื่อง

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการติดตามประเมินผลพฤติกรรมที่พึงปฏิบัติต่อกัน ภายหลังจากสิ้นสุดกระบวนการส่งเสริมสุขุมชนแล้ว

2.2 ควรมีการเผยแพร่กระบวนการส่งเสริมสุขุมชนไปยังวัดอื่นๆ เพื่อเป็นการสร้างภาคีเครือข่ายในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม ตามหลักทิศ 6

เอกสารอ้างอิง

- [1] ศูนย์โรงเรียนคุณธรรม มุณีวิทยุสถิตคุณ. ครอบครัวคุณธรรม. นนทบุรี: สหมิตรพรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง; 2560.
- [2] เสถียร โพธิ์นันทะ. ประวัติศาสตร์พุทธศาสนา. กรุงเทพฯ: มหามงกุฎราชวิทยาลัย; 2543.
- [3] สิริพิชญ์ เตชะไกรศรี. การเผยแพร่ธรรมะเชิงรุกตามวิถีพุทธ ศึกษาเฉพาะกรณีการจัดกิจกรรมธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.9 [วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต]. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย; 2550.
- [4] Abraham H.Maslow. ทฤษฎีลำดับขั้นของความต้องการ. [อินเทอร์เน็ต]. 2561 [เข้าถึงเมื่อ 19 พฤศจิกายน 2562]. เข้าถึงได้จาก <http://phunthararat.blogspot.com/2018/11/abraham-maslow.html>
- [5] พระพรหมคุณาภรณ์. ธรรมนุญชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ 116. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก; 2555.
- [6] อภิญวัฒน์ โพธิ์สาน. พุทธศาสน์แนวปฏิบัติเพื่อชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ 1. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม; 2551.
- [7] ประยุทธ์ ปยุตโต. ธรรมนุญชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ 108. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย; 2535.
- [8] เตือน คำดี. พุทธปรัชญา. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์; 2534.